

BUDAY GYÖRGY MŰVÉSZETE.¹

Valóság és művészet. — A valóság és művészet sajátos kapcsolata : a művészi valóság-ábrázolás hordozza magában a stílus-fordulatok, stílus-irányok, tehát végső elemzésben a szemléletmód, a lélekforma változásainak legbensőbb indító, alakító okait. A művészi valóság-látás, valóság-ábrázolás és a stílusok szükségszerű kapcsolatát élénken, hatásosan szemléltetik a mult századvég s a legutóbbi évtizedek művészeti törekvései, az impresszionizmus, az expresszionizmus, az újrealizmus s még egy sereg művészi törekvés. Buday György szinte kizárólagosan grafikai jellegű művészete ugyancsak a művészet és valóság viszonyának alapproblémájából indult ki. Az első munkák : vérbeli impresszionista tájak, friss, jókedvű vázlatok ; majd az expresszionizmus szemléletéhez fordul, hogy a valóság lényegét ragadja meg, szénrajzai, krétarajzai, a tájék (Erdély, Alföld) legsajátabb, dinamikus vonásait kutatják. Ezután jut el — s mindez a változás, formálódás lázas gyorsasággal, rövid két esztendő alatt megy végbe — a kubizmus sík- és tér-problémáihoz : kolozsvári, szegedi háztetőtanulmányai mind ez időkből valók. A kísérletezésnek, vívódásnak e kérdésekkel, kételyekkel gazdag ideje valójában öntudatlan átélése volt az európai művészetek utóbbi nagy stílusfordulóinak, s nem is múltott el hatástalanul : a későbbi, a mostani Buday György munkásságába olvadt át ez a sokfajta kísérletezés, levetkőzve eredendő egyoldalúságait. Impresszionista, expresszionista, kubista formamotívumokkal a legújabb alkotásaiban is találkozhatunk, de ezek a motívumok már egy újfajta látásmód törvényeinek engedelmeselegedően gazdagítják fametszeteit. A valóság ez új látásformája mintegy ösztönösen talált rá a saját, legigazabb kifejező eszközére, a fametszésre. Mi jellemzi ezt az új látásmódot, melyet annyira kiemel a fekete és fehér színek izzása, a vonalaknak és síkoknak majd extatikus, majd geometrikusan kimért hullámozása? A valóság arca ezeken a fametszeteken át démonikussá válik : a jó és rossz, a rút és szép, igaz és hazug s emberségünk, valóság-rendünk annyi más kifejeződése démonikus méretekben bontakozik ki. Hatalmassá tágultan, az elragadottság legizálóbb fokán bomlik ki itt a valóság minden formája. A létezés, a tett, a mozdulat, mind-mind démonikus jelentést kap ebben a látásmódban, az élet értelme és teljessége összesűrűsödik az elragadottság, az extázis egyetlen zsúfolt, feszültséggel teli pillanatában. Emberekből, dolgokból kirobban a vágy, a szenvedély, a tett, hogy a valóság szinte hozzáférhetetlen, rejtett démonizmusát árulják el önfeledten. Immár a csodavilága ez.

A mindennap csodái. — A valóság-látásnak ez a formája magyarázza, hogy miért fordul Buday György a balladához, ballada-szerű témákhoz.

¹ George Buday : *Book of Ballads* (The College of Art Szeged University, Hungary, 1934, printed by I. Kner.) c. fametszetkönyvének megjelenése alkalmából.

A ballada a valóságnak, a hétköznapnak csodává magasodása. A mindennap elkoptatott fájdalmi, bűnei, gyilkosságok, túláradó, halálos szerelem, kicsinyes kapzsiság, mértéktelen szenvedély a balladában áttüzesednek, kozmikus fájdalommá, kinlódássá tágulnak. A sors végzetes csodává nő, melyet már le se téphetni életünkről. Ez a forró, állandó feszültségtől remegő levegő telíti meg Buday György fametszeteit: fölborzolja, szétkavarja, majd valósággal geometrikussá merevíti felhőit, a tájék izzani kezd, szinte összeroppan, a fák, az utak vonaglanak, megdermednek. Mindent a csodának ujjá, démonivá formáló ereje alakít: a Bogár Imre nyíri balladájában az akasztófa, a körötte siránkozó asszonyok s a csendőrszurony valami félelmes népi kálváriát jelentenek, a «Pieta, 1932» című nagy kompozíció gémeskútjai a fájdalom görceiben keresztékké válnak s befogják az egész hátteret. A felelőségért aggódó Kőmives Kelemen feje a valóság méretein messze túlnöve, mint óriási, vergődő kín emelkedik ki a kicsi várból. Budai Ilonát a mozdulat művészi, szinte táncszerű ábrázolása emeli a csoda rejtelmes világába. A szegedi Havi Boldogasszonyhoz zarándokló hívek a vallásosság mindenről elfeledkező, a világ szűkös korlátain túllépő s egy tisztább közösséget akaró élet hirdetői lesznek e fametszeteken keresztül. Arany balladáihoz készült metszeteiben is — Arany legbensőbb szándékát, élményét átértve — ez a zsúfoltan dramatikusság és féktelen fájdalom lángol, s ugyanez fogja össze a «Walpurgis éjszaka, 1932» kimérikus, tébolyult kavargását.

A szolgálat nemessége. — Ez a sajátos, démonikus látásmód az első fametszektől kezdve hordoz magában egy egyre jobban mélyülő s szilárduló szociális élményt, melyet a szolgálat nemességének a tudatával nevezhetünk meg. Buday György művészetének formája, e démonikus alkat, nemcsak befelé forduló, nemcsak önmagát éltető és egető erőkből születik. Alkotásait át meg átszövi a szociális szolgálat gondolata: a szegény, elgyötört nép búcsúja a Havi Boldogasszony búcsúja, a népe, amely szociális sorsának béklyóiból menekül a vallás, a misztikus fölemelkedés vigasztalásához. A nyíri balladákhöz, betyárnótákhöz készült metszettek is a társadalom elszabadult és erőszakos erőinek küzdelmeit mutatják, az elítélt népet védik és emelik. A szociális szolgálat, szociális igazság-hirdetés amennyire kötelessége a mai alkotónak, ugyanannyi akadály, megalkuvási lehetőség fenyegeti megvalósulását — ez emeli éppen nemességét, értékét. Buday György metszeteit egyre inkább tüzesíti a szolgálatnak hősie vállalása. A «Walpurgis éjszaka, 1932» egész társadalmunk tébolyult boszorkánytáncát, gonosz örületbe hajlását hirdeti, a «Vak vezet világtalant» című fametszet-regénye pedig ennek a társadalomnak belső igazságtalanságát, szükségszerű pusztulását kiáltja a fájdalom és víziós igazság nagy gyötrelmeivel. A társadalom és igazság újjászületését várják és követelik e metszettek — a szociális szolgálat szelleme így lesz vallomássá, hitté.

Hit és ironia. — A szociális szolgálatnak hitté, küldetésévé való átlekesülése nem jelent — amint rendszeren szokott — művésziatlenné alaktalanul profétalást, elvakult, egysíkú ige hirdetést. Buday György fametszeteinek szociális szemléletét két erő tartja állandó egyensúlyban és feszültségben: a hit és az ironia. Ez a két ellentétes erő ad életteljességet, a valóságon túlnövő, de annak éppen titkolt vonásait, torzulásait leleplező értelmet. A szociális szolgálatot hirdető hit, a társadalom újjászületésében való hit mellett felsikolt a legkeserűbb, legkegyetlenebb ironia is, amely lealcázza társadal-

munk, emberségünk rejtező betegségeit, közösség-ellenes vágyait. A «Boldogasszony búcsúja»-ban az áhítatba révült paraszt mellett ácsorog a fecsegő, üres városi úrfi, leány, a merev rendőr, ostoba fényképész, kapzsi ethnográfus. Fejér Anna balladájában valósággal kifenyveget a képből a buja, gyilkos szolgabíró démonikus arca, vaskos marka. A Walpurgis éjszaka elvonuló

Buday György: Fametszet Arany János „Bor vitéz” című balladájához.

rémei torz, döbbenetes figurák: a legkinlódóbb csúfolódás és ironia ez. A «Mai kimérák» fametszetsorozatában kétségbeesett gyűlöletté forr ez az ironia, itt már elvész az a csöppnyi kedélyesség is, amely Arany «Pázmány lovag»-ját oly bájosá és mégis zorddá teszi. A hit teljessége és diadala, az ironia mélyen etikus gyűlölete sugalmazta ezeket a kimérákat, mai társa-

dalmunk halálra ítelt, bűnöktől, mániáktól átítatott figuráit. Valóban : ebből a kimérikus szemléletből sarjadt a «Vak vezet világtalant» reménytelen és mégis hívő iróniája, a szakadékokba, pusztulásba hulló népek, országok, osztályok haláltánca.

Európa s magyarság. — Buday Györgyöt éppen a szociális szolgálat gondolata vezette a fametszés sajtáságosan szociális művészi kifejező lehetőségei felé, majd még tovább a legmaibb európai grafikai műfaj, a képregény formája felé (l. pl. Masereel fametszet-regényeit). Az európai stílusok felé fordulás nem jelentette, mint ahogy nem jelentette annakidején, első kísérletei korában sem, a magyarságból való kivetkőzést. Az új európai stílus-kísérletek, a megtalált szociális és művészi forma, a fametszés Buday művészetében összefonódott magyarságával s legelsősorban is szülőföldjével, Erdellyel. Mint örök vágyakozás és felejthetetlen élmény él emlékezetében Erdély : a fák sudarába szökken, belebúvik a dombok hajlásaiiba, a hegyek szakadékaiba, s az utak szeszélyes fordulóit követi. Táj-ihletének legelevenebb forrása mindig is Erdély volt, metszeteinek drámai sűrűsége, dinamikája édestestvér az erdélyi, a székely lélekalkat sajátos vonásaival. Székely népballada illusztrációit a hazatalált gyermek emlékezése, örvendezése lelkesítik át, a tájék, az alakok, a levegő egyazon örömet sugároznak. De helyet kapott művészetében az Alföld is : végtelen tágassága, monumentális egyhangúsága foglalja keretbe a Boldogasszony ájtatos zarándokait, a nyiri balladák betyárait, csendőreit. Az egytetemes európai s szociális szándékra, hitre magyar égboltozat hajlik.

Hűség. — Mintha eddig a formáról, az alkotás külső jegyeiről szó sem esett volna. Aki azonban az anyag és a forma, a szemlélet és a kifejezés szerves kapcsolatát, egymásbanövöttségét ismeri, az tudja jól, hogy eddig is újra, meg újra előkerült a forma, az alkotnak, a mondanivalónak megnyilatkozása. Buday György metszeteinek sugalló, meggyőző ereje végül is hűségükben rejlik. Ez a hűség éppúgy jellemzi szemléletformáját, mint művészi alakító-erejét is. A szemlélet hűségét nyomon követtük eddig, ezt a hittel vállalt és iróniával áttüzesített hűséget, s ugyanennek a hűségnek megnyilatkozását kísérhetjük végig formáiban is. A formai hűséget az anyagszerűség jelenti. A fametsző-művész anyagához, kifejező eszközhöz, a fához és a vésőhöz alkalmazkodjék. Ezeket a metszeteket áthatja az anyagszerűség törvényeihez való hűséges, de tevékeny, teremtő alkalmazkodás. A fekete és fehér színek sajátos, egyebünnen meg sem ismerhető fénye, izzása süt át ezeken a metszeteken, a színek, síkok, tér-részek tagoltsága, feszült szembehelyezkedése, a mozdulatok ívelése, megtörése, irracionális hevülete árulja el, hogy a művész saját anyagára, legigazabb önkifejező formájára talált rá. Ez a hűség — mondanivalónak és formának e hűsége, összhangja — adják meg Buday György metszeteinek azt a sajátos, nyugtalan feszültséget s ugyanakkor azt a zárt, meg nem bontható harmóniát, amely ilyen összhangból, ilyen bonyolult és gazdag egyenműségből születhetik csupán.

Ortutay Gyula.